

Haneî ve Ca'ferî'lerin Hadîs Anlayışlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış

A. Kadir EVGİN
KSÜ İlahiyat Fakültesi

Sayın Başkan, Değerli konuklar!

Tebliğimizde, fikhî görüş ve yorumlarıyla kitleleri etkileyen ve bu etkileri her zaman güncelliğini koruyan iki âlim ve öğrencilerinin, bazı hadis çeşitleri hakkındaki görüşlerini karşılaştırmalı olarak arz etmeye çalışacağız. Haneî ve Ca'ferî adındaki iki fikhî/amelî mezhebe isimleri verilen bu âlimlerimiz İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe (80-150) ve Ca'fer-i Sâdık'tır (80-148).

Her iki âlimimizin de, aynı yılda doğdukları için muasır olmaları, yaşadıkları dönemin Hadis ilminin henüz teşekkül etmeye başladığı kitabet ve tedvîn dönemine rastlaması, ayrıca hadis rivayetinin yoğun ve muğlak olduğu bir dönemde yaşamış olmaları, bizi böyle bir karşılaştırma yapmaya sevk eden başlıca âmiller olmuştur.

Haneî'lerin ve Ca'ferî'lerin hadis anlayışlarıyla ilgili tespitlerimize¹ geçmeden önce, kimlere “ca'ferî” denildiğine dair ön bilgiler vermek uygun olacaktır. Zira toplumumuzda Ca'ferî kavramı, *Haneî* kavramına göre kapalı kalmaktadır. Aslında bazı araştırmacılar Ca'ferîlik adı altında ileri sürülen mezhebin, isminden başka hiçbir mevcudiyetinin olmadığını belirterek: “Gerçi Ca'ferî Mezhebi'diye yazılmış fıkıh kitapları vardır, fakat gerçekte Ca'ferî Mezhebi, isnâaşeriyye Şîa'sının on iki imamı² yerine Ca'feri Sâdık'a kadar olan altıncı imamı tanımaktan ibarettir”³ demektedirler. Onlara göre tarihte kendilerine Ca'ferî denilen dört grup vardır:

¹ Bu mezheplere ait hadis anlayışları, elbette ki bizim arz edecelerimizle sınırlı değildir. Böyle bir konunun kısa süreli bir tebliğ içerisinde, tüm boyutlarıyla takdim edilmesinin güçlüğü ortadadır. Konumuzla ilgili geniş bilgi için, şu eserlere müracaat edilebilir: İsmail Hakkı Ünal, *Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Haneî Mezhebi'nin Hadis Metodu*, DİB Yay., Ankara 1994; Muhammed Ebû Zehra, *Ebû Hanîfe*, (çev. O. Kesioğlu), DİB Yay., Ankara 1997; Muhammed Ebû Zehra, *İmam Ca'fer Sâdık* (çev. İbrahim Tüfekçi), Şafak Yay., İstanbul 1992; es-Sâlûs, Ali Ahmed, *Eseru'l-İmâme fi'l-fıkhi'l-Ca'ferî*, nşr: Dâru'-Sekâfe, Katar 1982; Ayetullah Seyyid Murtaza el-Askerî el-Huseynî, “Şîa'ya Göre Sünnet'in Dindeki Yeri”, *Sünnetin Dindeki Yeri* (Sempozyum Bildirileri), Ensar Neşriyat, İstanbul 1997, s. 262-277.

² Bugün Hz. Ali taraftarları, on iki imamın isimlerini ve bazılarının menkıbelerini efsanevî bir şekilde bilirler. Mezhepleri Ca'ferî'dir. Fakat yalnız bu kadar. Ca'fer hakkında ve mezhep hakkında bütün fikirleri ve ilimleri, yalnız imam Ca'fer ve Ca'ferî Mezhebi terkiplerindeki kelimelerin kullanılmasından ibarettir. “Ca'ferî Mezhebi nedir?”, “Neleri ihtiva eder?”, “Bu mezhebin başlıca itikatları nelerdir?”, “İmam Ca'fer hangi tarihlerde yaşamıştır, neler vücuda getirmiştir?” gibi soruların cevabını birçoğu bilmemektedir (Bu açıklamalar için bkz: Yusuf Ziya Yörükân, *Anadoluda Alevîler ve Tahtacılar*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998, s. 116-117).

³ Yörükân, a.g.e., s. 451.

1. Mutezile'den Ca'fer b. Mübeşşir'in fâsık olanlar ve şarap içenler, hırsızlar ve zânîler hakkında kendine mahsus birtakım fikirler beyan etmesi üzerine, aynı fikri benimseyenlere Ca'feriyye denilmiştir.

2. Yine Mûtezile'den Ca'fer b. Harb'in fikirlerini kabul edenlere, seleflerine muhalif bazı aklî esaslar vazettiği için, Ca'feriyye denilmiştir.

3. Şîa'da on ikinci imam olarak Mehdî'yi kabul etmeyerek, imametin Hasan el-Askerî'den sonra biraderi Ca'fer b. Ali'ye geçtiğini kabul edenlerin mezhebine de Ca'feriyye denilmiştir.

4. Ca'feri Sâdık(80/148) ve babası Muhammed Bâkır'ın imametini kabul ederek, bunlardan sonra evlatlarının imam olmadıklarına kâil olanlara da Ca'feriyye ve Bâkiriyye denilmiştir.⁴

Bizim, bazı hadis çeşitlerine dair birtakım görüşlerini ele alacağımız Ca'ferî'ler ise, Şîa'nın⁵ İmâmiyye⁶ kolu⁷ içinde yer alan ve imâmiyye (İsnâaşeriyye) ile özdeşleşmiş olan gruptur. Bugün İran, Irak, Pakistan ve diğer ülkelerde bulunan ve Şîa'ya mensup olanların çoğu, "İmâmiyye" kolundandır. İmâmiyye koluna, Kur'ân'daki âyetlerden birine veya İslâm dininin kesin emirlerine ters düşecek şekilde inançları sapkın olmayan bazı Şîî gruplar dâhil olduğu gibi, inançları ve yaptıkları İslâm dini ile bağdaşmayan diğer bazı gruplar da dâhildir.⁸ İşte, İmâmiyye (İsnâaşeriyye) fırkasının imam sıralamasında, altıncı

⁴ Yörükan, a.g.e., s. 245-246.

⁵ Şîa, Hz. Peygamberin vefatından sonra Ali b. Ebû Tâlib ve Ehl-i beyt'ini halifelğe en lâyük kimseler olarak gören ve onları meşrû halifeler kabul eden; Hz. Ali'den sonraki halifelerin de mutlaka onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan toplulukların ortak adıdır. Ethem Ruhi Fıglalı, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, İzmir 1993, s. 118; Yaşar Kutluay, *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*, Ankara 1965, s. 75; Ayrıca Şîa kelimesinin hem lûgat hem de ıstılah anlamları hakkında geniş malumat için bkz: Abdülbâki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şîilik*, Der Yay. İstanbul 1987; Hüseyin Atay, *Ehl-i Sünnet ve Şîa*, Ankara Ü. İlahiyat Fak. Yay., Ankara 1983; M. Cemal Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 1977, s. 1-13; *Milletlerarası Tarih ve Günümüzde Şîilik Sempozyumu* (Özet), Yayına haz: İlmî Neşriyat, İstanbul 1994.

⁶ "İmam" tabirinin Şîa tarafından kullanımı o kadar türliüdür ki burada bütün şekilleri zikretmek kabil değildir. Bu mefhumun inkişafı ve tekamülü çok uzun ve karışıktır. Özetle bütün Şîî ekollerin ittifak ettikleri merkezî fikir, Ali b. Ebû Tâlib'in ahfadından birinin İslâm aleminin en yüksek hâkimi olmasıdır (Bkz: W. İvanov, "İmam", *İA*, MEB yay, Eskişehir 1997, s. 5/11/1981). İslâm cemiyetinin en yüksek makamında olan (Bkz: Gerlof Van Vloten, *Emevî Devrinde Arap Hakimiyeti, Şîa ve Mesih Akideleri Üzerine Araştırmalar* (çev. M. Sait Hatiboğlu, AÜİF Yay., Ankara 1986, s. 45) bu imam, insanların din ve dünya işlerini tedvir etmek, aralarında zulmü, düşmanlığı gidermek, adaleti yaymak hususunda Peygamberin umumî velâyetini haizdir ve bu bakımdan imamet, nübüvvetin devamıdır.[Bkz: Ethem Ruhi Fıglalı, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, s. 160, M. R. El-Muzaffer'in *Şîa İnançları* (çev. A. Gölpınarlı), İstanbul 1978, adlı eserinden naklen]

⁷ Şîa'nın bu kolu, Ali b. Ebû Tâlib ve soyunun imamete/hilafete diğerlerinden daha lâyük olduğunu genellikle kabul etmekle birlikte, imamların sırası konusunda düştükleri anlaşmazlıklarla bölünen ve "imâmiyye" adı altında toplanan gruptur. Bunlar da yine kendi aralarında Zeydiyye, Bâkiriyye, Ca'feriyye, Nâvusiyye, Şemîtiyye, Eflahiyye, Müseviyye, İsnâaşeriyye, İsmâiliyye adındaki fırkalara ayrılmaktadırlar (Bkz: Yaşar Kutluay, a.g.e., s. 101-112).

⁸ Muhammed Ebû Zehra, *İslâmda Siyasî, İtikadî ve Fıkhi Mezhepler Tarihi* (çev. H. Karakaya, K. Aytekin, A. Kadir Şener), İstanbul 1983, s. 1/58.

sırada yer alan ve Muhammed el-Bâkır'ın oğlu Ca'fer es-Sâdık'ı imam olarak kabul edenlere **Ca'ferî** denilmektedir. Bu fırka mensupları da diğer imâmîyye fırkalarında olduğu gibi, Ca'fer es-Sâdık'ın imametinde ittifak etmişlerdir. Bazı Ca'ferîler onun ölmediğini iddia ederek bir gün mutlaka döneceğine inanmaktadırlar.⁹ Kendisine “tanrılık” gibi olağanüstü vasıflar bile isnad edilmiş, fakat Ca'fer es-Sâdık bu kişileri lanetleyerek onlardan uzaklaşmıştır.¹⁰ Onun şu sözü kendisi tanıtması bakımından, oldukça dikkat çekicidir: “*İnsanlarda bulunması câiz olan herhangi bir şey bizim hakkımızda size nakledilirse ve siz de onun öyle olduğunu bilmiyorsanız ve ona aklınız da yetmiyorsa, onu inkâr ve reddetmeyin, onu bize bırakın. Ama insanlarda bulunması câiz olmayan herhangi bir şey bizim hakkımızda size nakledilirse, onu hemen inkâr ve reddedin, onu inkâr etmeyi bize bırakmayın.*”¹¹

Ebû Hanîfe ise Kûfe'de yetişmiş, gerek ilmi gerek fıkhi gerekse kişiliği ile büyük kitlelerin taktirini toplamış, nassları yorum ve değerlendirmedeki değişik yaklaşımıyla, rey ehlinin öncülüğünü yapmış önemli bir âlimdir. Onun, özellikle hadislerle getirdiği yeni yorumlarla hukukî tikanıklıkları gidermesi ve insanların önünü açması, rahmet ve şükranla anılmasına yetecek önemli sebeplerdendir. Dolayısıyla Ebû Hanîfe hakkında sözü fazla uzatmaya gerek yoktur.

1. Ebû Hanîfe ile Ca'fer es-Sâdık Arasındaki İlmî Münasebet

Herşeyden önce Ebû Hanîfe ile Ca'fer-i Sâdık arasında ilmî bir münasebetin var olduğunu belirtmek gerekir.¹² İkisinin de aynı yılda doğmuş olmaları ve aynı yerlerde yaşamış olmaları, bunu mümkün kılmaktadır. Ebû Hanîfe ile Ca'fer-i Sâdık'ın tanışmasıyla ilgili olarak Ebû Zehra şunları nakletmektedir: “Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer Mansûr (136-158) bir defasında Ebû Hanîfe'ye şöyle demiştir: ‘Yâ Ebû Hanîfe, bu insanlar Ca'fer-i Sâdık'a meftun oldular. Ona sormak üzere zor sorular hazırla da sor bakalım.’ Bunun üzerine Ebû Hanîfe 40 soru hazırladı. Sonrasını Ebû Hanîfe'den dinleyelim: ‘Ebû Ca'fer, Hîre'de iken Ca'fer-i Sâdık yanında bulunduğu bir sırada huzuruna girdim. Ca'fer-i Sâdık, halifenin sağ tarafında oturuyordu. Gördüğüm anda Ca'fer-i Sâdık'ın heybeti beni irkti, meclise halifenin heybetinden ziyade onun heybeti hâkimdi. Selâm verdim.

-Otur, diye işaret ettiler. Ben de oturdum. Halife Mansur, Ca'fer-i Sâdık'a dönerek.

-Yâ Ebû Abdullah, işte Ebû Hanîfe bu zattır, dedi.

-Güzel, dedi. Sonra bana dönerek:

-Ey Ebû Hanîfe, Ebû Abdullah'a meselelerini arzet bakalım, dedi. Ben de hazırladığım soruları arz etmeğe başladım. Ben soruyordum o cevap veriyordu. Ve ‘siz şöyle dersiniz, Medine ehli şöyle der, biz ise böyle deriz’, diyerek bütün ihtilâfları naklediyor, bazen bizim

⁹ Yaşar Kutluay, a.g.e., s. 105.

¹⁰ Hüseyin Atay, a.g.e., s. 47.

¹¹ Hüseyin Atay, a.g.e., s. 109. (Muhammed Rıza el-Muzaffer, *Akaidü'l-İmâmîyye*, ts., s. 74'den naklen)

¹² Kaynaklarda, Ebû Hanîfe'nin hadis aldığı kişiler arasında, Ca'fer-i Sâdık'ın ismi de zikredilmektedir (Bkz: İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-Tehzib*, Beyrut 1968, s. 1/385; Zehebî, Şemseddin b. Osman, *Tezkiretü'l-huffâz*, Beyrut 1374, s. 1/166).

kavlimize, bazen Medine ehli kavline tâbi oluyor, bazen bize muhalefet ediyordu. 40 meseleyi de bu şekilde bütün tafsilatıyla cevaplandırdı'. Ebû Hanîfe bu olayı anlattıktan sonra Ca'fer-i Sâdık'ın ilmî gücünü belirterek 'İnsanların en âlim olanı, meselelerle ilgili ihtilâfları en iyi bilendir.'¹³ demiştir."

Ebû Hanîfe'nin Ca'fer-i Sâdık hakkındaki bu anlattıklarının üç noktaya işaret ettiği belirtilmektedir:

Ca'fer-i Sâdık'ın ilim öğrenirken, hem Medinelilerin hem de Iraklıların ilmini almış olması. (Yani hem ehl-i hadis hem de Ehl-i rey'in görüşlerini öğrenmiş olması)

Ca'fer-i Sâdık'ın başlıbaşına bir müctehid olması.

Ca'fer-i Sâdık'ın fakîhlerin ihtilâfını öğrenme konusundaki bu düşkünlüğünün, kendisine fıkıhın özünü açması. Onun, başkalarının görüşlerini öğrenmeye çalışması asla bir eksiklik değildir. Aksine eğer bildikleriyle yetinseydi, eksiklik bu olurdu.¹⁴

Diğer taraftan, Ebû Hanîfe'yi Ca'fer-i Sâdık'la ilk tanıştıran kişinin İbn Ebû Leylâ (öl:148) ile birlikte İbn Şübrûme olduğu da belirtilmektedir. Bu tanışmada Ca'fer-i Sâdık, kıyas yapıp yapmadığını öğrenmek için, Ebû Hanîfe'ye bazı sorular sormuştur. Ebû Hanîfe'nin kıyasa sıcak baktığını anlayınca da: "Allah'tan kork, kendi keyfi görüşüne göre dinde kıyas yapma..." diyerek ikazda bulunmuştur.¹⁵

Öte yandan Ca'fer-i Sâdık'ın Ebû Hanîfe'nin hocası olduğu görüşü,¹⁶ ikisinin de aynı yılda doğmuş olmaları hasebiyle, tartışmaya açık bir konudur. Gerçi ilmin yaşı yoktur ama, bu kâide, halk nezdindeki yerleri belli olan iki âlim için geçerli olmayabilir. Hele hele aynı yerde yaşayanlar arasında daima muhtemel olan ilmî rekabet de böyle bir ilişkiyi geçersiz kılabilir. sebepler arasında sayılabilir.

Ca'fer-i Sâdık ise Ebû Hanîfe'yi, bulunduğu beldenin en fakîhi olarak kabul etmiştir.¹⁷ Ebû Hanîfe'nin de:"Vallahi Ca'fer-i Sâdık'tan daha fakîh bir kimse görmedim." dediği belirtilmektedir.¹⁸ İmâmiyye ise Ca'fer-i Sâdık'ın talebesi olarak kabul ettiği Ebû Hanîfe'yi, kendi mensuplarından sayarlar.¹⁹ Ebû Hanîfe'nin kendi Müsned'inde ondan herhangi bir

¹³ Ebû Zehra, *Ebû Hanîfe*, s. 95.

¹⁴ Ebû Zehra, *İmam Ca'fer Sâdık*, s. 34-35.

¹⁵ Hatib el-Bağdâdî, *Şerefu Ashâbi'l-Hadîs* (Yayına haz: M. Sait Hatiboğlu), DİB Yay., Ankara 1991, s. 76.

¹⁶ Celal Kırca'nın da belirttiği gibi, iki âlim arasındaki hoca-talebe ilişkisi tartışmaya açıktır. Ebû Hanîfe ile Ca'fer-i Sâdık'ın tanışması olayı, Mansûr'un hilafeti esnasında gerçekleştiğine göre, Onun halifeliğinin ilk yılı itibarıyla, her ikisinin de 58 yaşında olmaları gerekir, ki olgun yaşına gelmiş bir kimsenin kendi yaşındaki birinden ilim öğrenmesi düşündürücüdür (bkz: Celal Kırca, "Ca'fer-i Sâdık ve Ona İzafe Edilen Tefsiri", *Erciyes Üniv. İFD*, Kayseri 1989, sayı 6, 95-112, s. 100-101.)

¹⁷ Zafer Ahmed et-Tahânevî, *Yeni Usûl-i Hadis* (çev. İ. Canan), İzmir 1982, s. 307,314.

¹⁸ Ebû Zehra, *Ebû Hanîfe*, s. 95.

¹⁹ Tabatabâî, *Tarihî, Siyasî, İlmî, İrfânî ve Ahlâkî Boyutlarıyla İslâm'da Şia* (çev. Kadir Akaras-Abbas Kâzımî), Kevser Yay., İstanbul 1993, s.192; Henry Laouts, *İslâm'da Ayrılıkçı Görüşler* (çev. E. Ruhi Fıglalı-Sabri Hizmetli), Pınar Yay., İstanbul 1999, s. 99.

hadis rivayet etmemesine rağmen²⁰ talebesi Ebû Yûsuf (öl:182), hocası kanalıyla Ca'fer-i Sâdık'tan bir rivayette bulunmuştur. Ayrıca Müslim²¹, Tirmîzî²² ve İmam Mâlik²³ gibi muhaddisler ondan hadis rivayet ederken, Buhârî herhangi bir rivayette bulunmamıştır. Buradan anlaşılan odur ki, her iki imam da birbirlerini, bulundukları bölgenin en fakîhi olarak değerlendirmek suretiyle önemli bir ilmî nezaket örneği ortaya koymuşlardır.

2. Hanefîler ve Ca'ferîlere Göre Sünnet

İslâm âlimleri arasında kabul görmüş yaygın tarifıyla sünnet, Hz. Peygamber'in dinî vasıflı söz, fiil ve takrirleridir. Hanefîlere göre de "Hz Peygamber'in ve sahâbîlerin takip ettikleri yoldur ve hüdâî sünnet zevâid sünnet²⁴ olmak üzere başlıca iki kısma ayrılır". Ebû Hanîfe'nin hüküm verirken, Kur'ân'dan sonraki dayandığı delil, sünnettir.²⁵ Ca'ferîler ise sünnetin bu ıstılâhî anlamını biraz daha genişleterek onu "Peygambere ilâveten, masum imamların söz, fiil ve takrirleri" şeklinde tarif etmektedirler.²⁶ Onlara göre Ehl-i beyt'ten olan masum bir imamın sözü, Peygamber sözü yerine geçer,²⁷ çünkü masum Peygamber diğer kullar için bir hüccet ve uyulması gereken şahıstır. Masumlar, rivayet konusunda doğrudan Allah'a bağlı oldukları için, Peygamber'den rivayet etmelerine gerek yoktur. Zira onlar, bizzat teşrîin kaynağıdır.²⁸ Ca'ferî'lerin en önemli hadis kitabı olarak kabul ettikleri el-Kâfî'deki²⁹ rivayetlerin büyük bir bölümünün senedleri de Hz. Peygamber'e kadar ulaşmayıp, masumlardan birinde kalmaktadır.³⁰ Ca'ferîlerin sünnet hakkındaki bu görüşlerinin indî yorumlar sonucunda ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Çünkü masum imamların teşrîin kaynağı oldukları, bütün İslâm âleminde sadece Şîa ve onun kollarınca ileri sürülen bir görüştür.

²⁰ Ebû Zehra, aksi görüşü belirtmekte fakat bu rivayetin nerede yer aldığını belirtmemektedir. Bkz: *İmam Ca'fer Sâdık*, s. 338.

²¹ Müslim, *es-Sahîh*, 15, Hacc, hadis no. 147 (2/886).

²² Tirmîzî, *es-Sünen*, 30, Kader 10 (4/451).

²³ İmam Mâlik, *el-Muvatta'*, 17, Zekât 24 (1/278).

²⁴ Hüdâî ve zevâid sünnet kavramları hakkında geniş bilgi için bkz: Talat Sakallı, "Hüdâî Sünnet-Zevâid Sünnet Ayırımı", *Hadisin Dünü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu*, Samsun 1993, s. 39-55.

²⁵ Ebû Zehra, *Ebû Hanîfe*, 286.

²⁶ Muhammed Takî el-Hakîm, *Usûlü'l-âmmeh li'l-fikhi'l-mukârin*, Dâru'l-Endülü, Beyrut 1963, s. 1/122; Ebû Zehra, *Ca'fer Sâdık*, s. 313.

²⁷ Şîa ve Ca'ferîler Ehl-i beyt'in sözlerinin hüccet olduğuna dair Kur'ân ve Hadis'e ilâveten aklî deliller de ileri sürmektedirler (Bkz: Muhammed Takî el-Hakîm, *Usûlü'l-âmmeh*, s. 1/149-189).

²⁸ Sâlüs, *a.g.e.*, s. 275.

²⁹ Küleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Yakub, *Usûlü'l-Kâfî*, Beyrut 1980. I-VIII (Bu kitap hakkında geniş bilgi için bkz: M. Cemal Sofuoğlu, *Hadis Tenkidi Yönünden el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme* (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Ankara 1982.)

³⁰ M. Cemal Sofuoğlu, *Şîanın Hadis Anlayışı*, s. 111.

3. Hadislerin Taksimi

Ebû Hanîfe ve talebelerinin hadis usûlüne dair müstakil bir eserlerinin olmadığı, onlara ait hadis bilgilerinin, genellikle ilk fıkıh kitapları içinde yer alan bilgiler olduğu, bunların da fikhî hükümlerde esas alınan hadislerin tercihi sadedinde ve genellikle diğer imamlarla görüş ayrılığı bulunan meselelere dair unsurlar olduğu belirtilmektedir.³¹

Hanevîler, olaylara daha ziyade fikhî açıdan yaklaşıkları ve mezheplerinin temeli reye dayandığı için, meseleleri çözmeye hadis ya da sünnet kavramından çok *haber* kavramını kullanmışlardır. Bu bağlamda diğer mezheplere ait fıkıh usûlü eserlerinde olduğu gibi³² Hanevîler'in de *haber*den kasıtlarının genellikle hadisler olduğu bir gerçektir. Bu gerçekten hareketle, biz de araştırmamızda geçen *haber*den maksadımızın, *hadis* olduğunu belirtmek istiyoruz.

Ca'ferîlerin hadis ıstılahlarına dair bilgilerinin de sınırlı olduğu, onların imamlarından vârid olan ve kendilerince muteber hadis kitaplarındaki her şeyi kabul ettikleri belirtilmektedir. Ca'ferîlere göre hadis ıstılahlarını kendi mezheplerine uygun bir şekilde ortaya koyan ve hadislerin mertebelerini ele alan ilk kişinin, hicrî 726 yılında vefat eden, Allâme Hasan el-Mutahhar el-Hillî olduğu belirtilmektedir.³³

Hanevîler ve Ca'ferî'lere göre hadisler, Hz. Peygamber'den bize geliş yolları itibariyle, değişik kısımlara ayrılmaktadır:

Mütevâtir Hadis: Hanevîlere göre mütevâtir hadis, Hz. Peygamber'den, şüphe bulunmayan bir ittisalle, aynen onu görüp işitenin aldığı şekilde sonraki nesillere ulaşan haberdur. Böylece onu, yalan üzerinde birleşmeleri düşünülemeyen ve her dönemde bu özellikleri taşıyan gruplar rivayet etmiş olmaktadır. Bu haberlerin râvileri, rivayet zincirinin başından sonuna aynı özellikleri taşırlar. Bu özellikleri sebebiyle bu haberler kesin bilgi ifade ederler. Meselâ namazlardaki rekâtların sayıları bu yolla gelen habere örnek verilebilir.³⁴

Ca'ferîlerin çoğunluğuna göre de hadisler mütevâtir³⁵ ve haber-i vâhid olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.³⁶ Mütevâtir hadisin tanımında "imamet" anlayışının tesiri ortaya çıkmakta ve *mütevâtir hadis* için "işiten kişinin zihninde herhangi bir şüphe doğmayacak" şeklinde bir şart ileri sürmektedirler.³⁷ Onların bu anlayışı Ehli sünnet'e göre mütevâtir

³¹ Ünal, a.g.e., s. 123.

³² Geniş bilgi için bkz: A. Kadir Evgin, *Temel Fıkıh Usûlü Kitaplarının Sünnet Bölümlerinin Mukayese ve Değerlendirmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 1992, s. 10-38.

³³ Sâlıs, s. 276.

³⁴ Y. Vehbi Yavuz, *Hanevî Mezhebinde İctihat Felsefesi*, İşaret Yay., İstanbul 1981, s. 132; Ünal, a.g.e., s. 129-130.

³⁵ Her tabakada, Hz. Peygamber üzerine yalan söylemeleri aklın mümkün olmayan çok sayıda râvî tarafından görerek veya işiterek rivayet edilen haber (Bkz: Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV Yay., Ankara 1992, s. 306).

³⁶ Muhammed Tâki, a.g.e., s. 1/194-195.

³⁷ Cemal Sofuoğlu, *Şia'nın Hadis Anlayışı*, s. 127-128; Sâlıs, s. 141.

kabul edilen bir hadisi alt derecelere düşürüp, alt derecelerdeki bir hadisi de mütevâtîr derecesine yükseltmeye elverişli görünmektedir. Yani hadis, uydurma olsa bile, eğer duyanın zihninde herhengi bir şüphe belirmiyorsa, mütevâtîr sayılabilir.

Sahih Hadis: Hanefîlerin hadis anlayışına dair bilgileri, derli toplu bir şekilde, ilk ele alan kişi olarak belirtilen³⁸ Zafer Ahmed et-Tahânevî, sahih hadisîn şartları hakkında şu bilgilere yer vermektedir. “Râvinin adalet ve zaptından başka, hadisin Kur’ân ve meşhur sünnetin kesin delâletlerine muhalefet etmemesi, birinci asırda kendisinden yüz çevrilmiş veya kendisiyle amel terkedilmiş olmaması, umûmu’l-belvâ’yı ilgilendiren hususta şâz olmaması, zahir ve münteşir bulunması gerekmektedir.”³⁹

Ca’ferîlerce de sahih hadis, adalet sahibi bir imâmînin, bütün tabakalarda yine kendisi gibi âdil kişilerden nakli ile senedi masum imama ulaşan hadislerdir. Bazı tanımlarda âdil olan râvinin aynı zamanda zâbıtada olması gerektiği belirtilmektedir. Ca’ferîlerin ittifakla kabul ettikleri sıhhat şartları da şunlardır:

- 1-Senedin kesintisiz bir şekilde (muttasıl) masuma ulaşması
- 2-Bütün tabakalardaki râvilerin imâmîyye’den olması
- 3-Râvilerin âdil ve zâbıt olması.

Ca’ferîlerin önde gelen hadis usûlü âlimlerinden Mâmekânî’nin *Tenkîhu’l-makâl fi ilmi’r-ricâl* adlı kitabında “adalet” ile ilgili olarak şunları söylediği belirtilmektedir: “Adalet fâsid (sapık, bozuk) akideyi içermemelidir. Yani adalet ile fâsid inanç bir arada bulunmaz. Fâsid inanç demek, inançsızlık demektir. Dolayısıyla imansızlıktan daha büyük bir fîsk yoktur.”⁴⁰

Meşhur Hadis: Hanefîlere ait olduğu bilinen “meşhur hadis” kavramı, sahabe tabakasında râvi sayısı tek olup (âhâd) sonraki tabakalarda tevâtür derecesine ulaşan haberlerdir.⁴¹ Meşhur hadis asıl itibariyle âhâd, fer itibariyle de mütevâtîr kabul edilmektedir. Bu yüzden Cessâs; meşhur hadisi, mütevâtîrin içinde mütalaa etmiştir. Fakat meşhur haberi nakledenlerin, yalan üzerinde ittifak edebilecekleri endişesi daima mevcuttur.⁴² Mestler üzerine meshetmekle ilgili hadis,⁴³ müt’a nikâhının yasaklanmasını haber veren hadis,⁴⁴ kadının halası ve teyzesi üzerine nikâhının haram olduğunu bildiren hadis⁴⁵ meşhur hadislerle örnek verilmektedir.⁴⁶ Meşhur hadisin hükmü kuvvetle zann

³⁸ bkz: Ünal, a.g.e., 128.

³⁹ Zafer Ahmed et-Tahânevî, *Yeni Usûl-i Hadis* (çev. İ. Canan), İzmir 1982, s. 121.

⁴⁰ Ebû Zehra, *Ca’fer Sâdık*, s. 362; Sâlûs, s. 277.

⁴¹ Es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebû Sehl, *Usûlü’s-Serahsî*, thk: Ebû’l-Vefâ el-Afgânî, Kahraman Yay., İstanbul 1984, s. 1/292.

⁴² es-Serahsî, a.g.e., 1/292.

⁴³ Buhârî, *es-Sahîh*, 4, Vudû 35(1/53); 8, Salât 7(1/134)

⁴⁴ Buhârî, 25, Hâc 34 (2/151); 67, Nikâh 31 (6/129); Müslim, 16, Nikâh, hadis no: 25-30 (2/1026-1027).

⁴⁵ Buhârî, 67, Nikâh 27 (6/128); Müslim, 16, Nikâh, hadis no: 37(2/1029).

⁴⁶ bkz. Ünal, a.g.e., s. 131; Yavuz, a.g.e., s. 133-134.

olmakla beraber, böyle bir haber ile nass üzerine ilâvede bulunmak câizdir. Ancak, senesinde inkıta şüphesi olduğundan, meşhur hadisi inkâr eden kimse dinden çıkmaz.⁴⁷

Ma'rûf Hadis: Hanefî literatüründe meşhur hadisle birlikte kullanılan bir de ma'rûf kavramı yer almaktadır ki, İmam Muhammed'in onu, Hz. Peygamber'den geldiğinde şüphe olmayan ve her tarafta Müslümanların işlerini ona göre tanzim edegeldikleri hadis, şeklinde tanımladığı, örnek olarak da: “bir şeyi görmeden satın alan kimsenin, onu gördüğünde alıp almama hakkına sahip olduğunu” ifade eden hadisi verdiği belirtilmektedir.⁴⁸

Âhâd Hadis (Haber-i Vâhid): Bir, iki veya daha çok kişinin rivayet ettiği fakat mütevâtir veya meşhur hadis derecesine ulaşamayan hadislere âhâd hadis denilmektedir. Ebû Hanîfe ve talebelerinin haber-i vâhiden anladıkları ise, kavramın sözlük anlamına uygun olarak, tek kişinin rivayet ettiği haberdur. Nitekim Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf, tek kişinin haberi olarak tarif ettikleri haber-i vâhidi, kabul edilemez şâz haberler olarak değerlendirmişlerdir.⁴⁹ İslâm âlimlerinin genel kabulüne göre ise âhâd hadis, zann ifade eder ve bu yüzden itikadî konularda onunla amel edilmez.⁵⁰

Hanefîlerin, amel bakımından üzerinde en fazla titizlik gösterdikleri hadis çeşidi haber-i vâhidlerdir. Dolayısıyla çeşitli gerekçeler göstererek, haber-i vâhidleri kabul ya da reddetmişlerdir. Meselâ Kur'ân'a, mütevâtir hadise ve meşhur hadise muhalif olan haber-i vâhidi kabul etmemişler ve: “Bir şahid ve yeminle hüküm verme” hadisini,⁵¹ “Delil davacıya, yemin de davalıya gerekir”⁵² meşhur hadisine muhalif olduğu için reddetmişlerdir.⁵³ Aynı şekilde onlara göre, *umûmu'l-belvâ* yani herkese açık ve herkesin bilgi sahibi olduğu konularla ilgili haber-i vâhid de delil olarak kabul edilmez.⁵⁴ Buna karşılık haber-i vâhid, sahih kıyasa takdim edilir.⁵⁵ Diğer taraftan Hanefîler râvisinin inkâr ettiği, söylediğinin tersini yaptığı, sahabenin ileri gelenlerinin muhalefet ettiği haber-i vâhidleri de delil kabul etmemektedirler.⁵⁶

⁴⁷ es-Serahsî, a.g.e., I, 192.

⁴⁸ Ünal, a.g.e., s. 131.

⁴⁹ Ünal, a.g.e., s. 134.

⁵⁰ Zekiyyüddin Şa'ban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (çev. İ. Kâfi Dönmez), TDV Yay., Ankara 1990, s. 69.

⁵¹ Müslim, 30, Akdiye, hadis no: 3(2/1337); Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 23, Akdiye 21(4/33).

⁵² Buhârî, 48, Rehn 6(3/116).

⁵³ Ünal, a.g.e., 146.

⁵⁴ Ünal, a.g.e., 154.

⁵⁵ Ünal, a.g.e., s. 157.

⁵⁶ Ünal, a.g.e., s. 165-171; Ebû Hanîfe'nin haber-i vâhidlerle amel konusundaki görüşleri için ayrıca bkz: el-Kevserî, Muhammed Zâhid, *Hanefî Fıkının Esasları* (çev. Abdulkadir Şener-M. Cemal Sofuoğlu), TDV Yay., Ankara 1991, s. 88-91, 37. dipnot.

Ca'ferîlere göre haber-i vâhidler⁵⁷ dört mertebeye ayrılmaktadır. Bu mertebeler asıl olup diğer kısımlar bu dört mertebeye bağlıdır. Bu mertebeler de sırasıyla: 1- *Sahih Hadis*, 2- *Hasen Hadis*, 3- *Müvessak Hadis*, 4- *Zayıf Hadis*'den oluşmaktadır.

Haber-i vâhid'in delil olup olamayacağı konusunda da Ca'ferîler genel olarak şu üç farklı görüşü ileri sürmüşlerdir.

1-Şerif el-Murtaza, Tabersî, Muhammed b. İdrîs el-Hillî gibi fıkıh usûlî âlimlerine göre bu haberler zann ifade ederler, zanna dayanan haberler ise dinde hüccet olmaz.

2-Meşhur dört kitapta (kütüb-i erbaa)⁵⁸ bulunan bütün hadisler sahihtir ve bunlarla amel edilir.

3-Haber-i vâhid, kaynağının masumlardan biri olması gibi, bazı şartları taşıyorsa delil olabilir.⁵⁹

Birinci Devir Şîî Fıkıh Usûlî âlimi Ebû Ca'fer et-Tûsî (öl: 460) ise haber-i vâhidin delil olmayacağı kanaatindedir. Ona göre, eğer haber-i vâhid ilim ifade etseydi Peygamberin *İsrâ'nı* haber veren yakınlarının, bu haberlerinin şüpheden uzak olması gerekirdi.⁶⁰Bu fikriyle Tûsî, Şîa'nın genel prensipleri dışına çıkmaktadır. Zira Şîa'ya göre Allah Hz. Peygamber'i *İsrâya* yükseltmiş, Kur'ân'ı onun aracılığı ile, hiçbir tahrif veya ziyadeye uğramaksızın, insanlığa göndermiştir.⁶¹ Diğer mezheplerin önde gelen fıkıh usûlî âlimlerine göre de haber-i vâhid ilim ifade etmemektedir.⁶²

Mürsel Hadis: Mürsel hadis, tâbiûnun sahabeyi atlayıp, hadisi doğrudan Hz. Peygamber'e isnad ederek rivayet ettiği hadistir.⁶³ Hanefîlere göre ise inkıta senedinin neresinde olursa olsun bütün munkatı hadisler, mürsel adı altında toplanmıştır. Onlara göre mürsel hadisin hüccet olduğunu⁶⁴ Serahsî şöyle açıklar: “Haber-i vâhidin delil olduğuna, Kur'ân ve sünnetten delâlet eden her şey, mürsel hadislerin hüccet olduğuna

⁵⁷ Genel olarak mütevâtir derecesine ulaşamayan haberlere haber-i vâhid denilmektedir. Yani bir nesilde bir tek râvi tarafından rivayet edilen haberdur (Bkz: Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 7). İmâmîyye ise, “haber-i vâhid”i rivayet eden kişi masum imamlardan biri olduğu takdirde, o haberin delil olacağı konusunda görüş birliği içindedirler (bkz: Ebû Zehra, *Ca'fer Sâdık*, s. 325).

⁵⁸ Ca'ferî'lerin Hz. Peygamber'den ve imamlarından rivayet ettikleri birçok kitapları bulunmaktadır. Fakat bunlardan dört tanesi onlara göre en makbul olan kitaplardır. Ehl-i Sünnet'in benimsediği Kütüb-i Sitte'ye karşı Ca'ferîler de Kütüb-i Erbaa dedikleri (Bkz: Cemal Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, s. 109-110) şu dört kitabı ileri sürmüşlerdir. 1-*Usûlü'l-Kâfi*, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb el-Küleynî (ö. 329). 2-*Fakih men lâ yahduruhu'l-fakih*, Muhammed b. Bâbeveyh el-Kummî (ö. 381). 3-*et-Tehzîb*, Muhammed b. Hasan et-Tûsî (ö. 460). 4-*el-İstibsâr*, Muhammed b. Hasan et-Tûsî (ö.460).

⁵⁹ Ebû Zehra, *Ca'fer Sâdık*, s. 325; Hayrettin Karaman, “Ca'feriyye”, *DiA*, İstanbul 1993, s. 7/7.

⁶⁰ Tûsî, Muhammed b. Ca'fer, *Uddetü'l-Usûl*, Necef 1983, s. 1/290-297.

⁶¹ Âlu Kâşîfî'l-Gitâ, Muhammed Hüseyin, *Aslu's-Şîa ve Usûlihâ*, yy., 1965, s. 101.

⁶² Geniş bilgi için bkz: A.Kadir Evgin, *a.g.e.*, s. 22-35.

⁶³ Mürsel hadis hakkında geniş bilgi için bkz: Selahattin Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, TDV Yay., Ankara 1985.

⁶⁴ Es-Serahsî, *a.g.e.*, 1/360; Örnekler için bkz: Ebû Zehra, *Ebû Hanîfe*, s. 316-319.

⁶⁴ Ebû Zehra, *Ca'fer Sâdık*, s. 361.

⁶⁴ Sâlus, s. 278-280.

da delâlet eder. Çünkü sahabeden ve onlardan sonrakilerden bir çok irsal ortaya çıkmıştır ki, bunu ancak muannitler inkâr edebilir.”⁶⁵ Ca’ferîler de mürsel hadislerle amel taraftarıdır. Ancak onlara göre önemli olan, mürsel hadisin masum imama ulaşmış ulaşmadığıdır. Eğer hadis masuma ulaşıyorsa, muttasıl da olsa munkatı da olsa farketmez, hüccettir.⁶⁶

Hasen Hadis: Hanefîlerin zayıf hadisler içinde mütalaa ettiği bu hadis çeşidini Ca’ferîler, senedi zemme maruz olmayan ve makbul övgülerle övülen imâmîler vasıtasıyla masuma ulaşan hadislerdir, şeklinde tanımlamaktadırlar. Onlara göre hasen hadisin şartları da şunlardır:

- 1- Senedin masuma kesintisiz (muttasıl) ulaşması
- 2-Bütün râvilerin İmâmiyye’den olması
- 3-Râvilerinin güvenilir ve makbul övgülerle övülmüş olması
- 4-Râvilerinin hakkında nassa gerek olmaması. Zira râviler hakkında nass var ise o zaman hadis sahih olur.

5-Rivayetin bütün mertebelerindeki veya bazı mertebelerindeki râvilerin adalet yönünden kusurlu olması. Aksi takdirde hadis yine sahih olur.⁶⁷

Ca’ferîlerin hasen hadisi tariflerinde yine imamet anlayışının tesiri dikkat çekmekte olup, bu durum şu şekillerde tezahür etmektedir:

- 1-Senedde İmâmiyye’den olan râvilerin şart koşulması
- 2-Adaleti sabit olmasa bile, imâmî râvinin rivayetinin kabul edilip, imâmî olmayan kişinin -adaleti, takvası ve şahsiyeti(mürûet) göz önüne alınmaksızın- kim olursa olsun rivayetine itibar edilmemesi.

3-Ca’ferî çizgiden çıkmadığı takdirde, kusurlu da olsa, herhangi bir râvinin rivayetinin kabul edilmesi.

Zayıf Hadis: Hanefîlerin “zayıf hadisler kıyasa takdim edilir” kaidesindeki zayıf hadisten maksatlarının, sahih hadis mertebesine ulaşamayan ve hasen olarak tanımlanan hadisler, olduğu anlaşılmaktadır. Hanefîler zayıf hadisi, kıyasa ve reye tercih etmişlerdir. Meselâ zayıf olmalarına rağmen seferde hurma nebzi ile abdest alma hadisini⁶⁸ ve yaptığı hırsızlık malının değerinin çeyrek dinardan aşağı olması durumunda hırsızın elinin kesilemeyeceği hadisinin⁶⁹ kıyas ve reye takdim edildiği belirtilmektedir.⁷⁰

Ca’ferîler nezdinde sahih, hasen ve az sonra ele alacağımız müvessak hadisteki şartları taşımayan hadisler de zayıf hadislerdir. Yani hadisi cerh edilmiş, ta’n edilmiş ve övülmemiş bir râvinin rivayet etmesi, itikadı bozuk müvessak bir râvinin rivayet etmesi

⁶⁵ Es-Serahsî, a.g.e., 1/360; Örnekler için bkz: Ebû Zehra, *Ebû Hanîfe*, s. 316-319.

⁶⁶ Ebû Zehra, *Ca’fer Sâdik*, s. 361.

⁶⁷ Sâlûs, s. 278-280.

⁶⁸ Buhârî, 4, Vudu 71 (1/66).

⁶⁹ Müslim, 29, Hudûd, hadis no: 2-5 (2/1312-1315); İbn Mâce, *es-Sünen*, 20, Hudûd 22(2/862); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/104, 249.

⁷⁰ Ünal, a.g.e., s. 177-178.

gibi özellikler hadisi zayıflatan özellikler arasında sayılmaktadır.⁷¹ Bu tür hadislerin senedindeki râviler ya *mecrûhtur*⁷² ya da *meçhûlül-hâl*⁷³ olabilir.⁷⁴

Müvessak (kavî) Hadis: Sadece Ca'ferîlere ait olan bu hadis çeşidi için, “inancı fâsid olsa bile, yani kendi fikirlerini benimsemese bile, Ca'ferîlerin tevsikine hükmettiği kişilerce, masuma kadar muttasıl bir sened ile rivayet edilen hadislere müvessak hadis denir.” ifadesi kullanılmaktadır. Bu tür hadislerin senedindeki râviler, ister îmâmiyye'ye muhalif bir fırkadan olsun ister Şâ'nın başka kollarından olsun, fark etmez veya râvilerinin bir kısmı böyle olmakla birlikte, bir kısmı sahih hadis ricâlinden olabilir.⁷⁵ Yine imamet anlayışının tesiri açıkça görünen müvessak hadisin şartları da şu şekilde sıralanmaktadır.

1-Senedi masuma ulaşacak

2-Râvileri îmâmiyye'den olmasa bile, özellikle Ca'ferîlerce tevsik edilmiş bir râvi olacak. (Başkalarının tevsiki geçerli değildir).

3-Râvilerinin bir kısmı îmâmiyye'den olmasa da, diğerleri îmâmiyye'den olacak. Yani râvilerden herhangi birinin îmâmiyye'den olması yeterlidir.⁷⁶

Sahabe ve Tâbiûn Sözlerinin Değeri

Ebû Hanîfe'nin: “Öncelikle Kur'ân'a bakarım. Eğer onda bir şey bulamazsam Peygamberin sünnetine bakarım. Eğer sünnette de bir şey bulamazsam sahabîlerden istediğimin görüşlerini kabul ederim, istemediğimi de reddederim. Onların görüşlerinden uzak değilim. Sahâbî olmayanların görüşlerini de takip edecek değilim. Fakat iş İbrahim, Şa'bî, İbn Sîrîn, Hasan, Atâ, Sa'd b. Müseyyeb ve benzeri kimselere (tâbiûn) gelip dayandığında, onların yaptığı gibi ben de içtihadı başvururum,” şeklindeki sözünden, onun sahabe sözlerini delil kabul etmeyi ve onlara uymayı gerekli gördüğü, fakat tâbiûnun sözlerine uyma mecburiyetinin olmadığı anlaşılmaktadır.⁷⁷ Bunun yanında Hanefîlere göre, sahabe zamanında fetvâ vermiş olan tâbiûnun büyüklerinin söz ve uygulamaları da hüccettir.⁷⁸

Ca'ferîler ise ilk üç halife ve diğer sahâbîlerin,⁷⁹ tâbiûn'un ve sika muhaddislerin rivayetlerini, *on iki imam* fikrini benimsemedikleri için, kabul etmemektedirler. Halbuki

⁷¹ M. Ebu Zehra, *Ca'fer Sâdik*, s. 364.

⁷² Cerhedilmiş raviye denir. Cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından cerhin herhangi bir mertebesinde yer alan lafızlarla hakkında tecrîh hükmü verilmiş râvi mecrûh râvidir. (Bkz: Mücteba Uğur, *a.g.e.*, s. 214)

⁷³ Ne kendisinden rivayette bulunanların ne de başka kimselerin tezkîye ya da tevsik ettiği belli olmayan râvi için kullanılan bir ifadedir. (Bkz: Mücteba Uğur, *a.g.e.*, s. 213)

⁷⁴ Sâlüs, s. 284.

⁷⁵ Sâlüs, s. 280.

⁷⁶ Sâlüs, s. 280-281.

⁷⁷ Ebû Zehra, *Ebû Hanîfe*, s. 322.

⁷⁸ et-Tahânevî, *a.g.e.*, s. 123.

⁷⁹ Şîî müelliflerin genellikle sahabenin adaleti konusunda bazı mezheplerin aşırı iyimser olduklarını, kendilerinin ise “Sahabîler de diğer insanlar gibidir. İçlerinde âdil olanlar bulunacağı gibi, fâsik olanlar da vardır, amellerine göre değerlendirilirler. İyilik ve kötülükleri dikkate alınır.” şeklindeki görüşü benimzedikleri belirtilmektedir (Bkz:Cemal Sofuoğlu, “Şia'nın Sahabîler Hakkındaki Bazı Görüşleri”, *AÜİFD*,

fikirlerini benimsediklerini söyledikleri Ca'fer es-Sâdık'ın, sahabîler hakkında olumlu düşünceler taşıdığı belirtilmektedir.⁸⁰

4. İctihat

Hanefîlerin büyük bir kısmına göre icthât kapısı açıktır. Kaldı ki onlara göre Ebû Hanîfe müstakil bir müçtehit olarak kabul edilmektedir. Meselâ o, İbrahim en-Nehaî'nin görüşlerini incelemiş bazen ona muvafakat etmiş çoğu zaman da muhalefet etmiştir. Ona muvafakat ettiği şeylerde delil ve istidlâl dayanmış, taklit ve ittiba düşüncesinde olmamıştır. Öğrencileri de kendisinden icthât metotları öğrenmişlerdir, fakat onların da hocaları ile, aynı şekilde, hem muvafık hem de muhalif oldukları vaki olmuştur.⁸¹

Ca'ferîlere göre de icthât kapısı her zaman açıktır. İmamîlerin icthâtları incelendiği zaman görülür ki onlar fıkı önce Kitab'a, sonra kendi vasıtalarıyla rivayet edilen sünnete ve imamlarının görüşlerine dayandırırılar. Sözlerini Hz. Peygamber'in sözleriyle eşit tuttıkları kişiden başkası imamlık mevkiine gelemes. Ca'fer es-Sâdık'ın sözleri onlar için hem usûl hem de furû da hüccettir.⁸²

Sonuç

Hadislerin İslâm dininin Kur'ân'dan sonra ikinci kaynağı olduğu konusunda Ca'ferîler dâhil, bütün Müslümanlar müttefiktir. Aynı şekilde Hz. Muhammed'in dinde bir şeyi helâl ve haram kılma yetkisine sahip olduğu konusunda da ittifak vardır.

Ebû Hanîfe ve talebelerinin herhangi bir hadisle amelde bazı hususları ön plânda tuttıkları, bunların da; Kur'ân'a uygunluk, akla uygunluk, insanî değerlere uygunluk, kolaylık içermek, Hz. Peygamber'in esas maksadına uygunluk, örfe uygunluk, yeni gelişme ve değişimlere uygunluk gibi prensipler olduğu belirtilmektedir.⁸³

Ca'ferî ekolüne mensup araştırmacılar "sünnet" kavramını tanımlarken "imamet"i de göz önünde bulundurmakta ve "nebevî sünnet" kavramının kapsamına, Peygamber ile eş değer kabul ettikleri imamların söz ve fiillerini de eklemektedirler. Aynı anlayışın

Ankara 1981, Cilt 24/533-538, s. 535). Diğer taraftan Şia'nın büyük bir çoğunluğunun, sahabenin Resûlullah'tan sonra küfre düştükleri, görüşünde olduğu da belirtilmektedir [Bkz: Muhibbuddin el-Habîb, "İslâm Mezhep ve Fırkalarının Birbirine Yaklaştırılması Konusu" (çev. M. Hayri Kırbaçoğlu), *AÜİFD*, XXX, 292-327, s. 322].

⁸⁰ Ebû Zehra, Ca'fer Sâdık, s. 183-187.

⁸¹ Muhammed Ebû Zehra, *İslâm Hukuku Metodolojisi* (çev. Abdulkadir Şener), Fecr Yay., Ankara 1986, s. 335.

⁸² Ebû Zehra, *İslâm Hukuku*, s. 337.

⁸³ Geniş bilgi için bkz. Ünal, *a.g.e.*, s. 83-122.

yansımalarını hadislerin derecelendirilmesinde, mertebelerinde ve hadisler arasındaki tearuzu gidermek için kullandıkları tercih metotlarında⁸⁴ da bulmak mümkündür.⁸⁵

Ca'ferîlere göre makbul olan ve olmayan rivayetler için *sahîh*, *hasen*, *zayıf*, *müvessak* şeklinde yapılmış olan dörtlü taksim onlara göre belli başlı hadis çeşitlerini göstermektedir. Diğer taksimler de bu dört ana kısımdan birine bağlıdır. Bu nedenle bu dört kısma "Usûlü'l-hadîs"(hadisin asılları) demişlerdir.⁸⁶ Ca'ferîlerin bu hadis taksim, tarif ve şartlarından, başkaları tarafından güvenilir kabul edilmese bile, kendi fırkalarına mensup olan biri tarafından güvenilir addedilen her râvinin rivayetinin makbul olacağı anlaşılmaktadır. Onların, bazı durumlarda, kâfir veya fâsık da olsa, İmâmiyye'den olmayanların bile hadis alabilecekleri görülmektedir.

Tarihte, çeşitli zamanlarda, değişik fırkalarla birbirinden ayrılan İslâm mezhepleri arsında uzlaştırma girişimleri olmuş fakat bunlar sadece iyi niyetli girişimler olmaktan öteye gidememiş ve somut sonuçlar elde edilememiştir.⁸⁷ Zira, Ca'feriyye/İsnâşeriyye/İmâmiyye Şîası'nın temelinin, "Hz. Peygamber'in vefatından şu ana kadar, Ali b. Ebû Tâlib'in hüküm sürdüğü yıllar hariç, Müslümanların başında bulunduğu gelmiş geçmiş bütün idareleri, meşrû olmayan idareler olarak kabul etme; şu anda mevcut olan ve ileride kurulacak olan bütün idarelerin de gâsıp idareler olacağı", gibi inançlara dayandığı belirtilmektedir.⁸⁸

Netice itibariyle, Ca'feriyye ekolünün, *hadise* dair bütün tasarruflarında, insan zihnini zorlayan birtakım vasıflarla donatılmış *imamların* ve *İmâmiyye* anlayışının tesirlerini görmek mümkündür. Öyle ki senedinde İmâmiyye'den bir kişinin yer alması bile, o hadisi bir anda, böyle bir senedden mahrum olan diğer bütün hadislerden daha kuvvetli konuma getirebilmektedir. Öte yandan Ca'ferîler, İmâmiyye taassubu yüzünden, hadislerde olduğu gibi, Kur'ân'daki bir çok âyeti de kendi görüşlerini destekler mahiyette yorumlamışlardır.

⁸⁴ Hadisler arsında herhangi bir tearuz/ihtilâf (Bu konuda geniş bilgi için bkz: İsmail Lütfi Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilâflar ve Çözüm Yolları*, İFAV. Yay., İstanbul 1982) meydana geldiği zaman, bizzat Ca'fer es-Sâdık tarafından ileri sürüldüğü kabul edilen metotlar hakkında bilgi için bkz: Ebû Zehra, Ca'fer Sâdık, s. 366-368. Öte Yandan Ca'ferîlerin en muteber kabul ettiği âlim olan Küleynî'nin, *el-Kâfî* adlı eserinde de değişik tercih sebepleri belirtilmektedir (bkz. Sâlıs, s. 283-284). Aynı konuda Hanefîlerin görüşleri için bkz: et-Tahânevî, *a.g.e.*, s. 288-304.

⁸⁵ Sâlıs, s. 273.

⁸⁶ M. E. Zehra, Ca'fer Sâdık, s. 364.

⁸⁷ Bu girişimler hakkında bilgi için bkz: Fazlurrahman, *İslâm* (çev. M.Aydin, M. Dağ), Ankara 1982, s. 250-251. (Bu konuyla ilgili olarak ayrıca bkz: Henry Laoust, *İslâm'da Ayrılıkçı Görüşler*, s. 315-316; Mehmet Saray, *Türk-İran Münasebetlerinde Şîliğin Rolü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1990, s. 55-57).

⁸⁸ Muhibbuddin el-Habîb, *a.g.m.*, s. 301.

⁸⁸ Meselâ bkz: Küleynî *a.g.e.*, I, 194-196.

Bibliyografya

Âlu Kâşifi'l-Gitâ, Muhammed Hüseyin, *Aslu's-Şîa ve usûlihâ*, yayın yeri yok, 1965; Askalânî, İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Beyrut 1968; el-Askerî, Ayetullah Seyyid Murtaza el-Askerî el-Huseynî, “Şîa'ya Göre Sünnet'in Dindeki Yeri”, *Sünnetin Dindeki Yeri* (Sempozyum Bildirileri), Ensar Neşriyat, İstanbul 1997, s. 262-277; Atay, Hüseyin, *Ehl-i Sünnet ve Şîa*, Ank. Ü. İlahiyat Fak. Yay. Ankara 1983; el-Bağdâdî, Hatîb, *Şerefu Ashâbi'l-Hadîs*, (Yayına haz: M. Sait Hatiboğlu), DİB Yay., Ankara 1991; Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul 1992. I-VIII; Çakan, İsmail Lütfi, *Hadislerde Görülen İhtilâflar ve Çözüm Yolları*, İFAV Yay., İstanbul 1982; Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992. I-V; Ebû Zehra, Muhammed, *İslâmda Siyasî, İtikadî ve Fıkhi Mezhepler Tarihi* (çev. H.Karakaya, K.Aytekin, A. Kadir Şener), İstanbul 1983; Ebû Zehra, Muhammed, *İmam Ca'fer Sâdik* (çev. İ. Tüfekçi), Şafak Yay. İstanbul 1992; Ebû Zehra, Muhammed, *İslâm Hukuku Metodolojisi* (çev. Abdülkadir Şener), Fecr Yay., Ankara 1986; Ebû Zehra, Muhammed, *Ebû Hanîfe* (çev. O. Kesioğlu), DİB. Yay., Ankara 1997; Evgin, A. Kadir, *Temel Usûl-i Fıkıh Kitaplarının Sünnet Bölümlerinin Mukayese ve Değerlendirmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 1992; Fazlurrahman, *İslâm* (çev. M. Aydın, M. Dağ), Ankara 1982; Fığlalı, E. Ruhi, *İmamiyye Şîası* (Ca'feriyye Mezhebi Doğuşu Gelişimi ve Görüşleri), Ankara 1984; Fığlalı, E. Ruhi, *Türkiyede Alevîlik Bektaşîlik*, Selçuk Yay., Ankara 1990; Fığlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, İzmir 1993; Goldziher, Ignaz, “İsmailiye”, *İA*, MEB Yay., Eskişehir 1997, 5/2/1124; Gölpınarlı, Abdülbâki, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şîilik*, Der Yay. İstanbul 1987; Gündüz, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yay., Ankara 1998; Habîb, Muhibbuddîn, “İslâm Mezhep ve Fırkalarının Birbirine Yaklaştırılması Konusu” (çev. M. Hayri Kırbaşoğlu), *AÜİFD*, cilt 30/292-327; Hakim, Muhammed Takî, *Usûlü'l-âmme li'l-fıkhi'l-mukârin*, Dâru'l-Endülüs, Beyrut 1963; Huart, Cl., “İsnâaşeriye”, *İA*, MEB Yay., Eskişehir 1997, 5/2/1125; Iwanov, W., “İmam”, *İA*, MEB Yay., Eskişehir 1997, 5/2/981; İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, I-VI; İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul 1992, I-II; İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut 1960, I-IX; Karaman, Hayrettin, “Ca'feriyye”, *DİA*, İstanbul 1993; el-Kevserî, Muhammed Zâhid, *Haneî Fıkının Esasları* (çev. Abdülkadir Şener-M.Cemal Sofuoğlu), TDV Yay., Ankara 1991; Kırca, Celal, “Ca'fer-i Sâdik ve Ona İfade Edilen Tefsiri”, *Erciyes Üniv. İ.F.D.*, Kayseri 1989, sayı 6, 95-112; Kummî, Ebû Ca'fer (Şeyh Sadûk), *Risâletü'l-İtikadîti'l-İmamiyye* (çev. E. R. Fığlalı), Ank. Ü. İlahiyat Fak. Yay. Ankara 1978; Kutluay, Yaşar, *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*, Ankara 1965; Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali, (Komisyon), TDV Yay., Ankara 1993; Küleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kub, *Usûlü'l-Kâfi*, Beyrut 1980. I-VIII; Laoust, Henry, *İslâmda Ayrılıkçı Görüşler* (çev. E. Ruhi Fığlalı, Sabri Hizmetli), Pınar Yay., İstanbul 1999; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Çağrı Yay. İstanbul 1992; *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîilik Sempozyumu* (Özet), Yayına haz: İlmî Neşriyat, İstanbul 1994; Muzaffer, M. Rıza, *Şîa İnançları* (çev. A. Gölpınarlı), İstanbul 1978; Muzaffer, Muhammed Rıza, *Akaid el-İmamiyye*, ts.; Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-

Kuşeyrî, *es-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul 1992; Neseî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992; Öz, Mustafa, “Ca'fer es-Sâdık”, *DÎA*, İstanbul 1993; Onat, Hasan, *Emevîler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği*, TDV Yay., Ankara 1993; Polat, Selahattin, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, TDV Yay., Ankara 1985; Râzî, Fahreddin, *İtikâdâtı fırkı'l-Müslimîn ve'l-Müşrikîn*, (haz: Ali Sami en-Neşşâr), Kahire 1938; Sakallı, Talat, “Hüdâî Sünnet-Zevâid Sünnet Ayırımı”, *Hadisin Dünyu-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu*, Samsun 1993, s. 39-55; Sâlûs, Ali Ahmed, *Eseru'l-İmâme fi'l-Fıkhı'l-Ca'ferî* (nşr. Dârû's-Sekâfe, Katar 1982; Saray, Mehmet, *Türk-İran Münasebetlerinde Şîîliğin Rolü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1990; es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebû Sehl, *Usûlü's-Serahsî*, (thk: Ebû'l-Vefâ el-Afgânî), Kahraman Yay., İstanbul 1984, s. 1/292; Sofuoğlu, M. Cemal, “Şîa'nın Sahabîler Hakkındaki Bazı Görüşleri”, *AÜİFD*, Ankara 1981, Cilt 24/533-538; Sofuoğlu, M. Cemal, *Hadis Tenkidi Yönünden 'el-Kâfi' Üzerine Bir İnceleme*, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Ankara 1982; Sofuoğlu, M. Cemal, *Şîa'nın Hadis Anlayışı* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 1977; Süyûtî, Celaleddin, *Târîhu'l-hulefâ*, Kahire 1887; Şa'ban, Zekiyyüddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (çev. İ. Kâfi Dönmez), TDV Yay., Ankara 1990; Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerîm, *el-Milel ve'n-nihâl*, (thk: Muhammed Seyyid Geylânî), Beyrut 1961; Tabatabâî, *Tarihî, Siyasî, İlmî, İrfânî ve Ahlâkî Boyutlarıyla İslâm'da Şîa* (çev. Kadir Akaras, Abbas Kâzımî), Kevser Yay., İstanbul 1993; et-Tahânevî, Zafer Ahmed, *Yeni Usûlî Hadis* (çev. İ. Canan), İzmir 1982; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevede, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992; Tûsî, Muhammed b. Ca'fer, *Uddetü'l-usûl*, Necef 1983; Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV Yay., Ankara 1992; Ünal, İsmail Hakkı, *Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebi'nin Hadis Metodu*, DİB Yay., Ankara 1994; Vloten, Gerolf Van, *Emevî Devrinde Arap Hâkimiyeti, Şîa ve Mesih Akideleri Üzerine Araştırmalar* (çev. M.Sait Hatiboğlu), Ank. Üniv. İlahiyat Fak. Yay., Ankara 1986; Yavuz, Y. Vehbi, *Hanefî Mezhebinde İctihat Felsefesi*, İşaret Yay., İstanbul 1981; Yörükan, Yusuf Ziya, *Anadoluda Alevîler ve Tahtacılar*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998; Zehebî, Şemseddin b. Osman, *Tezkiretü'l-huffâz*, Beyrut 1374.

Salih TUĞ
MÜ İlahiyat Fakültesi

Abdülkadir Beye teşekkür ederiz. Şimdi bu önemli bir konu Ehl-i sünnet ile Ehl-i Şîa arasındaki hadislerin değerlendirilmesi yani bilgi kaynaklarından olan hadislerin değerlendirilmesi. Bu konu hakikaten farklı metodlara farklı istikametlere gidebilmiştir. Bunun ne kadar farklılık arzettiğini bir de Sayın Cemal Sofuoğlu hocamızdan dinleyelim ki bir kanaat hasıl olsun. Tahmin ediyorum kaynak meselesi olduğu için hadislerin iki mezhep arasında değerlendirilmesi önemli bir mesele. Buyurun efendim.

Müzakere

M. Cemâl SOFUOĞLU
DEÜ İlähiyat Fakültesi

Sayın Başkan, Değerli Meslektaşlarım!

Hepinizi en içten duygularla selâmlıyorum. Müzakereci olarak görevlendirildiğim Sayın A. Kadir Evgin'in tebliğini dikkatlice okudum. Konuya iki açıdan yaklaşmak istiyorum.

1. Tebliğin konumu: tebliğin konumu derken kastettiğim husus Ebû Hanîfe Sempozyumu'nda Ca'ferîlerin hadis anlayışlarını –mukayeseli de olsa- ele almaya gerek var mıydı, sorusudur. Hiç gerek yoktu da diyemiyorum. Ancak madem ki bu konuda bir tebliğ sunulması istenmiş, öyleyse sadece bu tebliğ ile yetinilmemeli, Ca'ferî-Hanefî fıkıh-hadis mukayesesi yapacak, bir başka ifadeyle konuyu derinliğine işleyecek bir iki tebliğ daha bulunmalıydı. Bu tebliğin tek başına buraya pek oturmadağı kanaatindeyim. Tabi bu meselenin tebliğı arkadaşımızla herhangi bir ilgisi yoktur.

2. Tebliğin içeriğı: Sayın Evgin eldeki imkânlar ölçüsünde bulabildiğı kaynaklara başvurarak konuyu işlemeye çalışmıştır. Elbette konu daha geniş ve daha derin olarak işlenebilirdi.

Görebildiğimiz kadarıyla genelde Ehl-i Sünnet ve Şîa mezhepleri arasında çok önemli farklar vardır. Çok kısa ifade etmek gerekirse bu farkların temelinde dini anlama gayret ve amacından ziyade siyaset ve siyasî olayların gelişmesi vardır. Bu da Hz. Ali'nin birinci halife olarak tarihteki yerini alamamasıdır. Şîa bu düşünceyi dinin, mezhebin, Kur'an'ın hadisin fıkıhın vs. ana teması haline getirmiş ve bütün İslâmî ilimleri bu açıdan ele almıştır. Bu düşüncenin belli ölçülerde Sünnî anlayışa yansıdığını ve dinî düşüncenin oluşumunda bunun belli bir rolü olduğunu ifade etmeliyiz.

Tebliğle ilgili detaylara girmek istemiyorum. Ancak bu vesileyle ifade etmek istediğim bir husus var. Ebû Hanîfe'nin ölümünün üzerinden bu kadar asır geçtikten sonra onun adına bir şöleni/sempozyumu düzenlemekte asıl amaç nedir? Her hâlde büyük hukukçuyu daha iyi tanımak ve bu sayede günümüzün fıkıhî problemlerine sağlıklı çözümler getirebilmektir. Bu noktada Sayın Evgin'in tebliğı vesilesiyle şunu belirtmek istiyorum: Hanefî mezhebinde Ebû Hanîfe'nin yeri ne ise Ca'ferî Sâdık'ın da Ca'ferîlik'teki yeri aynıdır. Hatta Ca'ferî Sâdık'ın bir mezhep kurucusu olmanın ötesinde çok önemli bir konumu vardır. Onun ve diğer on iki imamın sözleri de –Şîî anlayışta- Hz. Peygamber'in hadisleri gibi hadistirler. Bununla birlikte Şîa'da beğendiğim ve Sünnî dünyaya da yansımaları istediğim nokta şudur: Şîa'da yaşayan müçtehidin görüşü, düşüncesi, anlayışı değerli ve önemlidir. Sünnî dünyada ise yaşayan ilim adamlarına bu anlamda değer verilmez. Bu hususu önemsiyorum. Zira problem ölüp gidenlerin değil, yaşayanların

problemidir. Ölü müçtehitlerin görüşlerinin yaşayanların problemlerini çözmede bir katkısı olabilir, ama tamamen çözemez. Çözecek olan yaşayan müçtehidlerdir, yani sevgili hocalarım sizlersiniz. Eğer yaşayan müçtehidler yani sizler günümüzün problemlerine çare üretemezseniz bu problemlere ehil olamayan kişiler sözde çareler üretecek ve bu da İslâm'ın ve Müslümanların başına bela olacaktır. Türkiye'mizin, İslâm dünyasının ve insanlığın bir çok problemi var. Umarım böyle toplantılar bu problemlerin çözümüne katkıda bulunur. Sizlere ve sempozyumu dinleyenlere tebrik ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Murat YURTSEVER
UÜ İlahiyat Fakültesi

Saygıdeğer misafirler!

Kur'ân Araştırmaları Vakfı ile UÜ İlahiyat Fakültesi'nin birlikte hazırladığı İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe ve Onun Düşünce Sistemi konulu sempozyumun 2. gününün 3. oturumuna başlamış bulunuyoruz. Bu oturuma başkanlık etmek üzere H. Yunus Apaydın Beyi davet uz.